

ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА, КРИМІНОЛОГІЇ ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА

ГАРКУША Ю. О.,
асистент кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

УДК 343.9

СТАН ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ У СУЧАСНІЙ КРИМІНОЛОГІЇ

Стаття присвячена проблемам функціонування соціальних мереж у сучасній кримінології. Розглянуто стан кримінологічного знання про сутність соціальних процесів у глобальних мережах, проаналізовано основні положення, історія виникнення та розвиток соціальних мереж, обґрунтовано наукові підходи до визначення цього терміна.

Ключові слова: глобальні комп'ютерні мережі, соціальні мережі, віртуальна кримінологія, кримінологічне вивчення, кримінологічний феномен, концепції соціальних мереж.

Статья посвящена проблемам функционирования социальных сетей в современной криминологии. Рассмотрено состояние криминологического знания о сущности социальных процессов в глобальных сетях, проанализированы основные положения, история возникновения и развития социальных сетей, обоснованы научные подходы к определению данного термина.

Ключевые слова: глобальные компьютерные сети, социальные сети, виртуальная криминология, криминологическое изучение, теория социальных сетей, криминологический феномен, концепции социальных сетей.

The article deals with the problems of functioning of social networks in the modern criminology. The state of criminological knowledge about the nature of social processes in global networks, analyzes the basic provisions and the history of the development of social networks, grounded scientific approaches to the definition of the term.

Key words: global computer networks, social networks, virtual criminology, criminological research, theory of social networks, criminological phenomenon, concept of social networking.

Вступ. Сьогодні спілкування між людьми спростилося до максимального рівня. Це стало можливим завдяки глобальній інформатизації нашого суспільства, а саме появі Інтернету в кожному будинку, а останнім часом і активному розвитку соціальних мереж. Нові інформаційні технології активно впроваджуються в усі сфери життєдіяльності суспільства, зростає кількість як самих мереж, так і зареєстрованих у них користувачів.

Формування мережевої форми взаємодії є історичною відповіддю на ситуацію комунікаційного надлишку. На відміну від традиційних соціальних структур, соціальні мережі

здатні сприймати й самостійно створювати нові комунікативні конфігурації, недоступні для традиційних інститутів [1].

Постановка завдання. Протягом останніх десятиліть проблема інформаційного суспільства незмінно наявна в кримінологічних дослідженнях різних рівнів і спрямованості. Питання дослідження ролі й місця соціальних мереж у кримінологічному просторі сучасного суспільства зумовлена передусім тим, що соціальні мережі перетворилися на своєрідний глобальний координаційний центр злочинних зв'язків, тому що здатні не лише компенсувати нормативний вакуум, а й регулювати злочинні процеси в соціальних системах. Це призводить до того, що соціальні мережі розглядаються вже як щось більше ніж сукупність телекомунікаційних засобів та інформаційних потоків, що циркулюють у них.

Масштаб і динаміка, що відбувається в цих сферах, мають найважливіше значення й для кримінології, оскільки помітно впливають на основні кримінологічні показники, зумовлюють суттєву зміну ролі та місця злочинного світу в державі. Однак соціальні мережі нині є маловивченим феноменом у кримінологічній науці; незважаючи на актуальність теми, відсутні емпіричні дослідження й теоретичні роботи, які повною мірою розкривають зміст цієї проблеми.

Результати дослідження. Закордонними вченими досить активно вивчається вплив технологічних досягнень на суспільні процеси, на розвиток права і трансформацію злочинності. Виділяється навіть особливий напрям досліджень, який отримав назву «віртуальна кримінологія» [2]. Основну проблему таких розробок становлять особливості протидії кіберзлочинності, соціальні процеси в кіберпросторі та їх вплив на злочинність. Однак коло супутніх інтересів набагато ширше й охоплює соціологічну специфіку кіберсуспільства, міжособистісні взаємодії в мережових середовищах, переходить у сферу теорії інформації, філософії науки і техніки. Видається, що зазначені питання є актуальними і для вітчизняної кримінології.

Правові аспекти інформаційної діяльності є предметом дослідження в працях вітчизняних науковців: І. Арістової, О. Баранова, К. Белякова, В. Брижка, В. Белєвцевої, В. Гавловського, Р. Калюжного, О. Кохановської, А. Марущака, В. Настюка, В. Пилипчука, Н. Савінової, О. Святоцького, О. Сосніна, В. Тихого, М. Швеця та інших.

Аналіз численних публікацій і досліджень засвідчує, що конструкт «феномен соціальних Інтернет-мереж» є багатозначним. Тому є сенс виділити проблеми, які стримують кримінологічне вивчення інформаційного простору соціальних мереж. Вихідною точкою досліджень повинен стати аналіз базових категорій особливо з урахуванням того, що зазначені явища нові й недостатньо вивчені. На жаль, відсутність закріплення базових категорій істотно ускладнює розвиток наукової думки, а термінологічні дискусії поки не приводять до єдиної згоди.

«Соціальна мережа» може розглядатись у декількох значеннях понятійно-категоріального апарату. Основне, широке значення припускає трактування соціальної мережі як структури, що складається з вузлових елементів і зв'язків між ними – соціальної павутини [3].

Російський письменник, філософ і громадський діяч XIX століття Володимир Одоєвський у незакінченому утопічному романі «4338-й рік», написаному в 1837 році, передбачив появу сучасних блогів та Інтернету загалом. У ньому сказано, що «між знайомими будинками влаштовані магнетичні телеграфи, за допомогою яких ті, хто живе на далекій відстані, розмовляють один із одним», а також про «домашні газети», що видаються «в багатьох будинках, особливо між тими, які мають великі знайомства»: цими газетами «заміняється звичайне листування», в них «поміщаються зазвичай повідомлення про здоров'я або хвороби господарів та інші домашні новини, потім різні думки, зауваження, невеликі винаходи, а також і запрошення, коли кличуть на обід, то й le menu» [4].

Надалі початкові інтуїтивні уявлення про соціальні мережі виникали під час вивчення алгебри, теорії графів і теорії ймовірностей [5]. На основі математичних методів у соціології були розроблені специфічні мережеві методи, що полегшило включення соціологічних понять у концептуальне ядро інших дисциплін. Уперше застосували математичну теорію

для ілюстрації принципу побудови соціальних мереж угорські математики Пол Ердьош і Альфред Реньї в 1959–1968 рр. Так звана «теорія випадкових графів» описувала складні мережі (в тому числі соціальні), які не мали очевидних принципів побудови [6]. Тому з математичного погляду соціальна мережа – це граф, де роль вершини виконують індивіди чи організації, а за роль ребер будуть відповідати стосунки між ними.

З інтенсивним розвитком соціальних мереж виникла потреба їх соціологічного осмислення, невідкладність якого пов'язана зі збільшенням швидкості протікання соціальних процесів і, відповідно, прагненням соціологів не відставати від прискореної «плинної сучасності» [7].

Одним із напрямів у сучасній соціологічній думці, що практично не використовується, за допомогою якого можна розкрити надто специфічні риси соціального аспекту соціальних мереж, є феноменологічна традиція [8]. Сучасна соціологічна аналітика значною мірою присвячена з'ясуванню сутності й інтерпретації концепцій комунікацій, у тому числі соціальних мереж. Це праці П. Бурд'є, А. Зільбермана, П. Лазарсфельда, Г. Лассуелла, М. Маклюєна, Р. Уільямса, Ж. Еллюля, Т. Келера, В. Фриндте. Також можна відзначити імена таких дослідників, як Говард Рейнгол, Альберт Беншоп, Робін Хамман, які спеціалізуються на вивченні феномена «віртуальних, або онлайн-співтовариств», пояснюючи принципи їх формування, функціонування та конструювання. Певні суперечки точаться стосовно поняття соціального змісту соціальних мереж – мережні спільноти, кіберкомунікація тощо. За умов невизначеності деяких термінів, однак, визнається, що важливою є передусім змістова сутність предмета.

В українській соціології низка дисертаційних досліджень, об'єктом яких став Інтернет у різних його виявах, належить таким науковцям, як Г. Почепцов, Н. Костенко, Т. Рудницька, В. Танчер, Є. Головаха, А. Ручка, О. Злобіна, В. Осовський, В. Королько, П. Кутуєв, В. Бурлачук, Г. Вайнштейн та ін.

Зокрема, «соціальна мережа» в соціологічних дослідженнях – це соціальна структура, що складається з групи вузлів, якими є соціальні об'єкти (спільнота, соціальна група, людина, особа, індивід). Психолог А. Войскунський, протиставляючи думку користувачів, «соціальну мережу» визначає як особливий вид соціальної комунікації, спрямовану на взаємодію користувачів Інтернету з метою задоволення потреб у спілкуванні, знайомстві, передачі й отриманні інформації [9].

За словами В. Сазонова, під соціальною мережею розуміється безліч акторів (агентів), які можуть вступати у взаємодію один із одним і зв'язки між якими є соціальними, тобто дружба, спільна робота або обмін інформацією [10].

Дослідник К. Лесто стверджує, що «соціальна мережа» – це структура, яка базується на людських зв'язках або ж взаємних інтересах. Як Інтернет-сервіс соціальна мережа може розглядатися як платформа, за допомогою якої люди можуть здійснювати зв'язок між собою та групуватися за специфічними інтересами. Завдання сайту полягає в тому, щоб забезпечити користувачів усіма можливими шляхами для взаємодії один із одним – відео, чати, зображення, музика, блоги тощо [11].

Процеси глобалізації та її соціокультурні наслідки, а також соціологічні теорії глобалізації висвітлено в працях таких теоретиків, як У. Бек, З. Бауман, Е. Гідденс, П. Бергер, С. Хантінгтон. Проблеми структурних і соціокультурних особливостей глобального соціуму присвячені концепції й мережевого суспільства М. Кастельса [12], і «дезорганізованого капіталізму» та «мобільного соціології» Дж. Уррі [13]. В одній із робіт М. Кастельс зазначив: «Соціальний світ Інтернету настільки ж різноманітний і суперечливий, як і саме суспільство загалом» [14]. Переваги структурно-функціонального підходу під час аналізу структури віртуальних соціальних мереж якраз і виявляються при врахуванні того, в чому віртуальні соціальні спільноти відображають уже готові структури і сформовані інститути реального суспільства. Цей же підхід дає змогу проаналізувати основні функції віртуальних соціальних спільнот як соціальної системи.

Із технологічного погляду соціальна мережа – це інтерактивний із великою кількістю користувачів веб-сайт, контент якого наповнюється самими учасниками. Сайт являє со-

бою автоматизоване соціальне середовище, яке дає змогу спілкуватися групі користувачів, об'єднаних загальним інтересом. Теоретично як соціальну мережу можна розглядати будь-які он-лайніві спільноти [3]. Інтерфейс соціальної мережі передбачає реєстрацію учасника, надає йому можливість наповнювати своїм контентом соціальну мережу у вільному режимі, вести блоги, які також вільно можуть коментуватись іншими учасниками соціальної мережі.

Група людей, що використовувала для створення й підтримання соціальних зв'язків електронну пошту, як не дивно, стала першою комп'ютерною соціальною мережею. Днем першого повідомлення, надісланого на віддалений комп'ютер, стало 2 вересня 1971 р., а військові в мережі ARPA.net. стали її першими користувачами [15]. Це був перший крок до створення Інтернету й сучасних соціальних Інтернет-мереж.

На початку 1980-х рр. починається поступове виділення терміна «соціальні мережі» із соціології в інформатику у зв'язку з розвитком мережевих технологій і появою нових засобів комунікації. Так, у 1983 р. термін «Інтернет» закріпився за мережею ARPANET, у 1984 р. була створена міжуніверситетська мережа NSFNet, а вже з 1985 р. починають працювати перші примітивні прообрази сучасних соціальних Інтернет-мереж. Це були три сервіси – CompuServe, Prodigy і The Well, які мали можливості чату, дискусійних груп, онлайн-новин і дошок оголошень [16].

Наступним вагомим кроком стало створення в 1988 р. фінським студентом Яскраво Ойкариненом «IRC» (англ. Internet Relay Chat – ретранслюючий Інтернет-чат) – сервісної системи для спілкування в режимі реального часу. Це були більш прогресивні соціальні мережі, однак ще далекі від сучасних. Саме тоді британський учений Тім Бернерс-Лі зробив наступний крок до сучасних соціальних мереж – починають опубліковуватись перші Інтернет-сторінки [11].

У середині 1990-х рр. з'явилися перші соціальні мережі, які надавали користувачам початкові можливості для спілкування (eGroups/OneList, ICQ, Evite). Ці мережеві сервіси, як правило, не розглядались як соціальні мережі, але вони стали фундаментом, на якому надалі розвивалися онлайн-можливості спілкування й взаємодії користувачів [17].

У 1995 р. Ренді Конрадс, власник компанії Classmates Online, Inc., створює першу наближену до сучасних соціальну мережу – Classmates.com. Спочатку Classmates не була популярна через те, що не було можливості створення профілю й функції додати певну людину в друзі. Проте цей сайт став новим підґрунтям для подальшого розвитку сучасних соціальних мереж [11].

Перша повноцінна соціальна мережа SixDegrees була запущена в 1997 р. Ендрю Вейнрехом, який прагнув довести «теорію шести рукошляхів», згідно з якою будь-які дві людини на Землі розділені лише шістьма рівнями загальних знайомих. Швидкими темпами SixDegrees почала набирати популярність, так як у ній пропонувались функції створення особистої сторінки, список і пошук друзів. Однак своє існування соціальна мережа припинила у 2001 р.

Початком розквіту нової епохи соціальних Інтернет-мереж вважаються 2000-і рр. У 2003–2004 рр. запускаються три знакові мережі, які до сьогодні є одними з найпопулярніших у світі, – LinkedIn, MySpace і Facebook [18]. У практичних дослідженнях закріплюється саме поняття «соціальна Інтернет-мережа» (СІМ). Із позиції спільного для користувачів і розробників підходу СІМ – це інтерактивний веб-сайт для багатьох користувачів, які самі наповнюють його будь-яким технічно можливим для конкретного сайту контентом.

Ці дослідження є переважно прикладними, базуються здебільшого на вищезазначених концепціях побудови складних систем. Великі ІТ-компанії (наприклад, Google, Microsoft, Facebook) є ініціаторами експериментів із вивчення аудиторії СІМ. Найбільш розповсюдженими в американській і європейських школах соціальних комунікацій є теоретико-практичні дослідження, що проводяться у великих дослідницьких інститутах різних країн світу.

У 2006 р. Джеком Джерсі було запущено новий проект під назвою «Twitter». Унікальність цієї мережі полягала в тому, що користувач може відправляти короткі текстові повідомлення (до 140 символів).

Надалі першими великими соціальними мережами на території країн СНД стали «Однокласники» і «Вконтакте». Спочатку вони позиціонували себе як соціальні мережі для випускників вищих навчальних закладів, а згодом, розширивши свої межі, стали найпопулярнішими й найвідвідуванішими соціальними мережами країн СНД.

Сьогодні існує більше ніж тисяча сайтів із можливостями організації соціальних мереж. Сучасні мережі стають необхідним робочим інструментом для людської діяльності, з часом перетворюються на інструмент інформаційного впливу й маніпулювання масовою свідомістю. Варто зазначити й суттєву різноманітність злочинних виявів, можливих у соціальних мережах, відсутність їх обліку в офіційній статистиці, адже вони є новим явищем у кримінології. Крім того, під час аналізу кримінальних процесів у соціальних мережах неприпустимо зводити їх до відомих схем, забувати про можливість появи абсолютно нових соціальних феноменів, здатних вплинути на зміни злочинності загалом.

Висновки. Стан кримінологічного знання про сутність соціальних процесів у глобальних мережах значно відстає від потреб практики. Сьогодні й досі бракує ґрунтовних розробок узагальненого характеру, комплексних досліджень стосовно злочинності, вчиненої за допомогою соціальних мережах, і понятійно-категоріального апарату цього явища. У цьому зв'язку визначення можливостей використання феноменологічної методології в кримінології соціальних мережах є першочерговим дослідницьким інтересом. Регламент кримінологічних уявлень про сучасний інформаційний простір потребує впорядкування, щоб адекватно оцінити вплив останнього на характеристики злочинності й на зміну системи загроз суспільству загалом. Крім того, надзвичайно важливим є відмежування особливостей поняття соціальних Інтернет-мереж у комунікативістиці від аналогічних у соціології та інформаційних технологіях, оскільки їх часто хибно ототожнюють.

Список використаних джерел:

1. Данько Ю.А. Феномен соціальних мереж в контексті становлення і розвитку мережевого суспільства / Ю.А. Данько // Вісник Міжнародного слов'янського університету. Серія «Соціологічні науки». – 2012. – № 1. – С. 59.
2. Muncie J. The Sage Dictionary of Criminology / J. Muncie, E. McLaughlin. – London, 2006. – 456 с.
3. Галіч Т.О. Соціальні Інтернет-мережі та віртуалізація суспільного життя / Т.О. Галіч. // Соціологія майбутнього: науковий журнал з проблем соціології молоді та студентства. – 2010. – № 1. – С. 152.
4. Интернет и блоги предсказал Владимир Одоевский в 1837 году // Лента.ру. – 2005. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://lenta.ru/news/2005/10/03/odoevsky/>.
5. Прохоров А. Социальные сети и Интернет / А. Прохоров // Секреты Интернет. – 2006. – С. 80.
6. Erdos P. On the evolution of random graphs / P. Erdos, A. Renyi // Publ. Math. Inst. Hungar. Acad. Sci. – 1960. – № 5. – С. 61.
7. Бауман З. Индивидуализированное общество / З. Бауман, В.Л. Иноземцева. – М. : Логос, 2005. – 325 с.
8. Коноплицький С.М. Феноменологічна соціологія і віртуальність / С.М. Коноплицький // Соціологічна наука і освіта в Україні : збірка наукових праць. – К., 2003. – 95 с.
9. Григоренко Ю. Соціальні мережі шукають «нішу» і гроші / Ю. Григоренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://it.imk.com.ua/info/article/socialnyje_seti_ishhut_nishy_i_dengi/.
10. Сазанов В.М. Социальные сети – анализ и перспективы / В.М. Сазанов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://spkurdyumov.narod.ru/sazonov.html>.
11. «Операційні системи» на тему: «Соціальні мережі» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://new.atrp.org.ua/кращі-роботи/реферат-3-дисципліни-операційні-сист/>.
12. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс. – М. : Гос. ун-т, Высш. школа экономики, 2000. – 606 с.

13. Урри Д. Мобильности / Д. Урри. – М. : Праксис, 2012. – 576 с.
14. Кастельс М. Галактика Интернет: Размышления об Интернете, бизнесе и обществе / М. Кастельс. – Екатеринбург : У-Фактория, 2004. – 328 с.
15. «Операційні системи» на тему: «Соціальні мережі» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://new.atrp.org.ua/кращі-роботи/реферат-з-дисципліни-операційні-сист/>.
16. Suster M. Social Networking: The Past / M. Suster // TechCrunch. – 2012. – [Electronic resource]. – Access to resources : <http://techcrunch.com/2010/12/03/social-networking-past>.
17. Кіпатрік Д. Ефект Facebook. Внутрішня історія компанії, що об'єднує світ / Д. Кіпатрік. – К. : Темпера, 2013. – 482 с.
18. Социальные сети – анализ и перспективы [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://knowledge.allbest.ru/programming/3c0a65635b2ad78a4d53a89521306d36_0.html.

МАРКЕВИЧ А. Р.,
викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

УДК 343.3

КРИМІНАЛЬНО-ПРОВОА ХАРАКТЕРИСТИКА «ЗАКОНУ» ЯК ОЗНАКИ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ «САМОПРАВСТВО»

У статті розглядаються питання, що стосуються характеристики ознаки «закон» об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого статтею 356 Кримінального кодексу України.

Ключові слова: закон, законодавство, нормативно-правовий акт, підзаконний нормативно-правовий акт, самоуправство.

В статье рассматриваются вопросы, касающиеся характеристики признака «закон» объективной стороны состава преступления, предусмотренного статьей 356 Уголовного кодекса Украины.

Ключевые слова: закон, законодательство, нормативно-правовой акт, подзаконный нормативно-правовой акт, самоуправство.

The article deals with issues relating to the characteristics of the signs of «law» objective side of a crime under article 356 of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: law, legislation, legal act, subordinate legal act, arbitrariness.

Вступ. Диспозиція статті 356 Кримінального кодексу України характеризується латентністю, її зміст не можна однозначно встановити, виходячи з аналізу ознак складу злочину. Це суперечить принципу «зрозумілості» термінологічного апарату Кримінального кодексу України, яка охоплює простоту, ясність та доступність [1, с. 106]; породжує невідповідність, помилки в судовій практиці, а також плутанину, неясність для громадян.

Питання кримінально-правової характеристики самоуправства загалом і окремих його ознак зокрема є малодослідженими у вітчизняній доктрині кримінального права. Питань,

